

LAUSUNTO: Luonnos valtioneuvoston mielenterveyden edistämisen periaatepäätöksestä

Lausunnon diaarinumero: VN/19189/2024

Diakonissalaitos kiittää mahdollisuudesta lausua valtioneuvoston mielenterveyden edistämisen periaatepäätöksestä.

Diakonissalaitos on yleishyödyllinen säätiökonserni, joka rakentaa oikeudenmukaisempaa yhteiskuntaa. 157-vuotias säätiö tarjoaa yhdessä yhteiskunnallisen yrityksen Rinnekodit kanssa vaikuttavia sosiaali- ja terveyspalveluja erityistä tukea tarvitseville ihmisille. Toiminnasta saadulla tuotolla tuemme kaikkein haavoittuvammassa asemassa olevia yleishyödyllisen työmme kautta.

Mielenterveyden edistäminen

Mielenterveyden edistämistä tulee tarkastella muidenkin elämän osa-alueiden kuin mielenterveyspalveluiden kautta. Luonnoksessa onkin huomioitu muun muassa osallisuuden vahvistaminen, harrastamismahdollisuuksien lisääminen sekä perheiden tukeminen, minkä tiedetään olevan kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin ehdottoman tärkeää. Luonnoksessa on hyvin tunnistettu järjestötoiminnan tärkeä rooli mielenterveyttä edistävässä työssä, ja onkin toivottavaa, että kun toimeenpanosuunnitelmaa tehdään, siinä taataan myös riittävät resurssit järjestöille.

Mielenterveys pääomana

Olemme tyytyväisiä, että periaatepäätöksessä on tunnistettu kokemusasiantuntijuuden tärkeys. Kokemusasiantuntijoiden osallistaminen on ensiarvoisen tärkeää, kun kehitetään esimerkiksi palveluita, jotka vastaavat aidosti tarpeeseen. Kokemusasiantuntijuudesta keskustellessa on myös hyvä pitää mielessä, että kokemusasiantuntijuus ei ole vain vapaaehtoistyötä, vaan kokemusosaamisen hyödyntäminen vaikuttaa merkittävästi myös esimerkiksi vaikeammin työllistettävien nuorten työllistymiseen.

Yhtenä toimenpiteenä luonnoksessa esitetään mielenterveyden tukemista väestön talousosaamisen vahvistamisella. Taloustaidot ja ylipäättänsä taloudellinen turvallisuuden tunne on tärkeää kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistämistä ajatellen ja erityisesti haavoittuvaisessa asemassa olevien kohdalla. Diakonissalaitoksella on tästä myös käytännön kokemusta. Diakonissalaitoksen ja pankkien yhteinen Taloustaitohanke opettaa oman talouden hallintaa 16-29-vuotiaille nuorille. Taloustaitohanke kehittää ja vahvistaa nuoren rahankäytön taitoja pankkien koulutettujen yritysvapaaehtoisten avulla. Taloustaitovalmennuksessa nuori saa tilaisuuden pohtia omia rahaan liittyviä toimintatapojaan ja vahvistaa taloudenhallinnan taitojaan ammattilaisten tukemana. Valmennuksen myötä nuoret

ovat tulleet tietoisemmiksi omista raha-asioistaan ja oppineet tarkastelemaan paremmin omaa taloudellista tilannettaan.

Lasten ja nuorten mielenterveyden rakentuminen arjessa

Vuonna 2023 Diakonissalaitoksen palveluissa ja toiminnoissa kohdattiin lähemmäs 3 000 eri tavoin haavoittuvassa asemassa olevaa nuorta. Diakonissalaitoksen suurin nuorten palvelu Vamos on 15 vuoden ajan auttanut lähes 16 000 nuorta takaisin muiden ihmisten pariin, kouluun ja töihin. Vuonna 2022 Diakonissalaitokselle perustettiin nuorten ohjelma, jonka tavoitteena on vahvistaa eri tavoin haavoittuvassa asemassa olevien nuorten ääntä ja osallisuutta yhteiskunnassa. Kuuntelemalla nuoria voimme yhdessä rakentaa muutoksiin mukautuvaa tulevaisuutta.

Nuoret kokevat, että moniin palveluihin on vaikea päästä ja ihmiset palveluissa vaihtuvat liian usein. Kohtaamattomuuden tunne, kohtuuttomat jonot ja erityisesti mielenterveyspalveluiden saatavuus korostuvat tässä ajassa. Tutkimusten mukaan mielenterveyspalveluiden saatavuus näyttäytyy epätasa-arvoisena ja sattumanvaraisena. Nuorille on taattava riittävä arjen tuki ja turvallinen ympäristö kasvaa. Apua tarvitsevalle nuorelle on taattava riittävästi palveluita oikea-aikaisesti ja saavutettavasti. Ennaltaehkäisevänä toimena palveluiden näkyvyyttä osana nuorten arkea on lisättävä niin, että nuorelle on selvää mistä apua on tarvittaessa saatavilla.

Yhtenä toimenpiteenä luonnoksessa mainitaan lasten ja nuorten tunne- ja vuorovaikutustaitojen opetuksen edistäminen kaikilla koulutusasteilla varhaiskasvatuksesta alkaen. Toimenpide on kuitenkin ristiriidassa oikeusministeriön valmisteleman esityksen kanssa, jonka myötä yhdenvertaisuuslaista poistettaisiin velvoite edistää yhdenvertaisuutta varhaiskasvatuksessa. Diakonissalaitoskin oli mukana kannanotossa yli 40 muun allekirjoittaneen järjestön kanssa, jossa vaadittiin, että hallitus peruu aikeensa muuttaa yhdenvertaisuuslakia ja poistaa laista velvoitteen edistää yhdenvertaisuutta varhaiskasvatuksessa. Kannanotossa todettiin seuraavanlaisesti: "Yhdenvertaisuuslain tarkoitus on edistää yhdenvertaisuutta ja ehkäistä syrjintää sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeusturvaa. Yhdenvertaisuuden juurruttaminen yhteiskuntaan ei ole helppo eikä nopea prosessi. Siksi on ensiarvoisen tärkeää, että yhdenvertaisuuden ja syrjinnän käsitteitä ja teemoja käsitellään ikätasoisella tavalla jo varhaiskasvatusiässä. Yhdenvertaisuuslain varhaiskasvatuspykälä edellyttää tätä. Ihonväriin, uskontoon tai vakaumukseen, seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun, kieleen, ikään ja vammaisuuteen liittyviä normeja tulee purkaa jo pienten lasten kanssa. Varhaiskasvatuksessa luodaan tärkeä perusta yhteiskunnan yhdenvertaisuudelle." Lasten ja nuorten tunne- ja vuorovaikutustaitojen opetuksen edistäminen on toimenpiteenä kannatettava, mutta tämän toteutuminen käytännössä herättää kysymyksiä viimeaikaisten esitettyjen muutosten myötä.

Lapsille ja nuorille yhdenvertaiset mahdollisuudet harrastaa ovat tärkeitä mielenterveyden edistämisen kannalta. Onkin hyvä, että luonnoksessa tunnistetaan taloudellisesti saavutettavien harrastusmahdollisuuksien tärkeys, ja esimerkiksi Harrastamisen Suomen mallin toimeenpanoa halutaan jatkaa. Olisi erityisen tärkeää lisätä harrastusmahdollisuuksia sellaisille lapsille ja perheille, joiden mahdollisuudet harrastaa vaativat erityisjärjestelyjä. Esimerkiksi vammaisille lapsille tulisi lisätä saavutettavampia, edullisia harrastusmahdollisuuksia.

Lasten ja nuorten mielenterveyden edistämisen kannalta tärkeää on koko perheen hyvinvointi. Mielenterveysstrategian 2030 yhtenä tavoitteena mainitaan lapsiperheköyhyyden vähentäminen. Luonnoksessa tunnistetaan lapsuuden toimeentulo-ongelmien ja taloudellisen eriarvoisuuden pitkälle kantavat negatiiviset vaikutukset lapsen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin ja sosiaalisiin suhteisiin. Tavoite lapsiperheköyhyyden vähentämisestä tulisi näkyä konkreettisemmin suunnitelluissa toimenpiteissä. Hallituksen tehdessä heikentäviä muutoksia useisiin etuuksiin, kuten esimerkiksi asumis- ja toimeentulotukeen, on tärkeää, että leikkausten kokonaisvaikutukset arvioidaan haavoittuvammassa asemassa olevien näkökulmasta. Luonnoksessa todetaan, että sosiaali- ja terveysministeriö on suunnittelemassa laajaa vaikutusarviointia. Olisi laadukkaan lainvalmistelun kannalta suotavaa, ettei näitä arviointeja tehtäisi vasta jälkikäteen. Diakonissalaitos on huolissaan siitä, miten eri leikkausten yhteisvaikutukset vaikuttavat lapsiperheiden ja nuorten toimeentuloon ja sitä kautta myös kokonaisvaltaisesti hyvinvointiin.

Mielenterveysoikeudet

Ei lausuttavaa (avattu muissa kohdissa)

Ihmisten tarpeiden mukaiset, laaja-alaiset palvelut

Diakonissalaitos kohtaa toiminnassaan kaikista haavoittuvaisimmassa asemassa olevia henkilöitä. Yhteiskunnassamme monen kohdalla ongelmat kasautuvat, mikä asettaa ihmisryhmiä sekä yksilöitä eriarvoiseen asemaan. Moniperusteisen tuen tarve tulee huomioida sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa. Esimerkiksi mielenterveyden haasteiden sekä päihdeongelmien yhtäaikaisuus ei saa vaikeuttaa tuen ja hoidon saamista molempiin ongelmiin. Sotepalveluiden pirstaleisuus ja koordinaation puute päihde- ja mielenterveyssairauksista kärsivien hoidossa aiheuttaa merkittäviä ongelmia hoitoon hakeutumisessa, hoitoon pääsyssä ja hoidossa pysymisessä. Tämä näkyy kaikkein heikoimmassa asemassa olevien päihde- ja mielenterveyssairauksista kärsivien ihmisten lisääntymisenä erityisesti katu ympäristössä. Kohderyhmä jää helposti lakisääteisten palveluiden ulkopuolelle. Tämä on yhteiskunnalle erittäin kallista inhimillisen kärsimyksen lisäksi.

Luonnoksessa on kannatettavia tavoitteita vaikuttavien ja oikea-aikaisten palveluiden varmistamisessa. Tarjotuilta palveluilta tulee edellyttää vaikuttavuuden

osoittamista, ja tätä tulee seurata ja arvioida säännöllisesti. Kun kiinnitetään erityistä huomiota palveluiden vaikuttavuuteen, voidaan saada merkittäviä hyötyjä niin yhteiskunnallisesti kuin yksilönkin tasolla. Vaikuttava tuki on esimerkiksi sitä, että tukea tarvitsevalle henkilölle osoitetaan oma työntekijä. Esimerkiksi Diakonissalaitoksen Vamokselta nuori saa oman työntekijän, joka kulkee nuoren rinnalla. Kokemuksemme mukaan etäpalvelut eivät riitä monelle nuorelle eivätkä ne tavoita kaikkia, vaan tulee panostaa myös kasvokkain tapahtuviin kohtaamisiin. Tämä kiireetön kohtaaminen on vaikuttava ja pitkällä aikavälillä kustannustehokas keino saada nuoret takaisin koulu- ja työpoluille. Itlan tekemän vaikuttavuustutkimuksen laskentamallien perusteella Vamoksen toiminta tuottaa 2023 päättäneiden osalta lähes 21,4 miljoonaa euroa yhteiskunnallista hyötyä 10 vuoden aikana. Kun toiminnan kulut huomioidaan, kustannusvaikutusten ennustetaan olevan noin 14,3 miljoonaa euroa.

Hyvä mielenterveysjohtaminen

Ei lausuttavaa

Itsemurhien ehkäisy

Päihdepalveluihin tulee voida hakeutua heti, kun tarve on. Vieroitusoireiden hoito tulisi rinnastaa päivystyshoidon eli kiireellisen hoidon tarpeeseen. Hoitoon pääsyn pitkittäminen tai estäminen vaarantaa hengen ja terveyden sekä johtaa siihen, että ihminen jatkaa päihdekulttuurissa elämistä, kunnes hoitoon pääsy mahdollistetaan. Samalla ongelmat syvenevät ja riskit itsetuhoiseen käyttäytymiseen sekä rikoksen tekemiseen madaltuvat.

Itsemurhien ehkäisyyn toimenpiteissä mainitaan järjestöjen osaamisen hyödyntäminen kunnissa, hyvinvointialueilla ja yhdyspintatyössä. Järjestöt täydentävät julkista palvelua vaikuttavasti, ja niillä on usein kykyä, osaamista ja ketteryyttä toimia siellä, missä julkinen sektori ei toimi, mutta missä ihmiset apua kipeimmin tarvitsevat. Valitettavan monessa tapauksessa esimerkiksi itsemurhaa yrittäneet eivät saa julkiselta sektorilta tarvitsemaansa hoitoa eivätkä pääse esimerkiksi edes psykiatrian poliklinikalle. Monen erityisryhmän kohdalla itsetuhoisuuden arviointi voi olla myös haasteellisempaa. Kolmannen sektorin järjestöt ovat suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa niitä toimijoita, jotka auttavat kaikkein heikoimmassa asemassa olevia, kuten päihde- ja mielenterveysongelmista kärsiviä, asunnottomia, yksinäisiä ja sotatratumatisoituneita. Tästä huolimatta kevään kehysriihessä päätettiin mittavista sosiaali- ja terveysalan järjestöihin kohdistuvista leikkauksista, jotka väkisininkin vaikuttavat järjestöjen mahdollisuuksiin tehdä ennaltaehkäisevää työtä, mikä olisi erityisesti mielenterveystyön kannalta ehdottoman tärkeää. Diakonissalaitos on huolissaan, miten periaatepäätöksessä

listatut toimenpiteen aiotaan turvata, samaa aikaa kun kolmannen sektorin toimintaedellytyksiä heikennetään.

Tiivistelmä sisällöstä

Lasten ja nuorten mielenterveyden kannalta tärkeää on koko perheen hyvinvointi niin taloudellisesti kuin henkisesti. Perheen hyvinvointia edistävät saavutettavat palvelut ja harrastamismahdollisuudet, sekä taloudellinen turvallisuuden tunne. Nuorille on taattava riittävä arjen tuki ja turvallinen ympäristö kasvaa. Apua tarvitsevalle nuorelle on taattava riittävästi palveluita oikea-aikaisesti ja saavutettavasti.

Luonnoksessa on kannatettavia tavoitteita vaikuttavien ja oikea-aikaisten palveluiden varmistamisessa. Moniperusteisen tuen tarve tulee huomioida sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa. Tarjotuilta palveluilta tulee myös edellyttää vaikuttavuuden osoittamista, ja tätä tulee seurata ja arvioida säännöllisesti. Lausunnossaan Diakonissalaitos painottaa kolmannen sektorin roolin tärkeyttä mielenterveyden edistämisessä sekä ennaltaehkäisemisessä.

Lisätietoa:

Miinukka Tuominen-Hakoila, vaikuttamistyön päällikkö, miinukka.tuominen-hakoila@hdl.fi 040 7058256